LEXICOGRAFIA MODERNĂ. DIRECȚII ȘI TIPOLOGII

MARIUS-RADU CLIM

Preliminarii

Domeniul lexicografiei cunoaşte în ultimele decenii o evoluție aparte, motivată, în special, de dezvoltarea socială, de fenomenul globalizării şi de extinderea permanentă a ariilor de cercetare filologică. Acest lucru a fost determinat constant de nevoile de comunicare umană, de relațiile sociale, de interferențele culturale şi, nu în ultimul rând, chiar de contextul informatizării şi al dezvoltării tehnologiilor digitale.

1. Definiție şi delimitare metodologică

1.1. Lexicologia şi lexicografia au fost considerate multă vreme domenii lingvistice complementare, având drept scop studiul cuvintelor. Chiar şi astăzi, unii cercetători includ lexicografia între obiectele de studiu ale lexicologiei, alături de semantică, onomasiologie, teoria cuvântului şi altele[1]. În plus, lexicografia este definită, pe de o parte, restrictiv, ca „o parte a lexicologiei, care stabileşte principiile ştiințifice şi tehnica, metodele practice folosite la elaborarea dicționarelor", iar, pe de altă parte, doar sincronic, constituind şi „totalitatea dicționarelor dintr-o epocă sau dintr-un domeniu ştiințific şi tehnic"[2].

1.2. Deşi aceste asemănări au creat multiple confuzii, lexicografia şi, în special, redactarea dicționarelor nu au fost considerate, de-a lungul secolelor, ca făcând parte din istoria lingvisticii. Dimpotrivă, în contextul european, munca lexicografilor era privită la începuturi ca fiind una fără orizont, socotită mai degrabă ca o pedeapsă decât o virtute, potrivită, mai degrabă, pentru un condamnat şi nicidecum pentru un erudit. A rămas memorabilă, pentru acele vremuri, expresia unui vestit umanist italian, Giulio Cesare Scaligero (1484–1558), care afirma că

[1] Vezi, de exemplu, Nicolae Corlăteanu, Ion Melniciuc, *Lexicologia*, Chişinău, Editura Lumina, 1992, p. 15–16.

[2] *Ibidem*, p. 189.

ALIL, t. XLVII–XLVIII, 2007–2008, București, p. 165–178

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)

„munca lexicografului este a doua după cea a lui Hercule (*lexicographis secundus post Herculem labor*)"[3]. Fiul acestuia, renumitul astronom Giuseppe Scaligero (1540–1609), a completat afirmația tatălui său cu următoarele versuri latinești:

> Si quem dura manet sententia iudicis olim
> Damnatum aerumnis suppliciisque caput,
> Lexica conscribat; nam cetera, quid moror omnes,
> Poenarum facies hic labor unus habet[4].

El aprecia astfel că, dacă un condamnat ar merita o pedeapsă aspră din partea unui judecător, atunci aceasta nu ar fi munca silnică și tortura, ci alcătuirea de liste de cuvinte, pentru că această activitate le cuprinde pe toate celelalte pedepse la un loc.

Cercetătorul polonez Witold Doroszewski arată, în lucrarea citată, că delimitarea dintre lexicografie și lingvistică a existat întotdeauna, prima având o evoluție istorică independentă față de diversele teorii lingvistice. În plus, lexicografia, ca știință a realizării dicționarelor, este mai veche cu câteva secole decât lingvistica, ce a devenit o disciplină de sine stătătoare abia în secolul al XIX-lea. Totuși, în concluzie, el subliniază, pe bună dreptate, că lexicografia și lexicologia sunt domenii de cercetare legate de lingvistică, că evoluția lingvisticii depinde de dezvoltarea lucrărilor lexicologice și lexicografice și că, într-un anumit sens, lexicografia trebuie considerată o disciplină superioară lexicologiei întrucât rezultatele sunt mai importante decât intențiile sau previziunile, iar valoarea principiilor teoretice nu poate fi estimată decât în raport cu rezultatele obținute[5].

1.2.1. Cât privește domeniul lexicografiei, aceasta a fost asimilată doar realizării dicționarelor. Conform primei ediții a *Dicționarului Oxford*[6], terminată în 1933, termenul *lexicografie* a fost atestat în scris în anul 1680 și cei doi autori, James A.H. Murray și Henry Bradley, au conferit acestui termen următorul sens: „The writing or compilation of a lexicon or dictionary; the art or practice of writing dictionaries". Cea de a doua ediție a acestui dicționar, finalizată în 1989, a păstrat

[3] Apud Corlăteanu–Melniciuc, *op. cit.*, p. 189.

[4] Apud Witold Doroszewski, *Elements of Lexicology and Semiotics*, Varșovia, PWN – Polish Scientific Publishers, 1973, p. 32–33.

[5] Doroszewski, *op. cit.*, p. 36: „We shall be able to draw two conclusions: the first is that both the disciplines in question are closely connected with linguistics and, what is more, the development of linguistics may depend directly on the development of lexicological and lexicographical works; the second is that, as the *raison d'être* for foundations is what is to be build on them, so in a certain sense lexicography may be considered a superior discipline to lexicology, for results are more important than intentions, and the value of theoretical principles must be estimated according to results".

[6] Ediția intitulată *A New English Dictionary on Historical Principles: Founded Mainly on the Materials Collected by the Philological Society (Volume 6, part 1: L)* a putut fi consultată gratuit atât în varianta scanată după original, cât și în varianta de text prelucrat în format .txt de pe pagina: http://www.archive.org/details/oed6aarch.

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)

sensul inițial, însă în cea de a treia ediție, proiectată doar în format electronic și neterminată încă (în iunie 2007 a ajuns până la cuvântul *proteose*), sensul termenului a fost redus doar la „the theory and practice of writing dictionaries"[7]. Se observă o diferențiere clară între lexicografie și lexicologie, cea din urmă fiind asimilată doar studiului vocabularului, al cuvintelor din perspectiva formei, a înțelesului și a comportamentului în limbă.

În dicționarele românești însă, chiar și în secolul al XX-lea, există accepții contradictorii în ce privește definirea lexicografiei, determinate în special de relația acesteia cu lexicologia, dar și de obiectul de studiu. Astfel, DEX nu face delimitarea față de domeniul lingvisticii, oferind următorul sens termenului lexicografie: „Disciplină a lingvisticii care stabilește principiile și metodele practice de întocmire a dicționarelor. ♦ Totalitatea dicționarelor (dintr-o țară, dintr-o epocă, dintr-un domeniu etc.)"[8]. O definiție asemănătoare este dată și în *Dicționarul limbii române* al Academiei, unde lexicografia apare ca o „activitate de elaborare a dicționarelor, constând în înregistrarea (alfabetică) și cercetarea cuvintelor, expresiilor etc. unei limbi, ale unui dialect etc., considerate în forma și, mai ales, în semnificația lor; p. ext. rezultatul acestei activități; disciplină a lingvisticii care studiază tehnica alcătuirii dicționarelor"[9]. După cum se poate observa, prin această definiție a fost detaliată și metoda de lucru folosită la realizarea unui dicționar, și anume modul de ordonare și de prelucrare a materialului lexical, dar lexicografia nu a fost considerată o știință de sine stătătoare, ci a fost subordonată lingvisticii.

În fine, dacă vom consulta și un dicționar „specializat" al științelor limbii și anume *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii* realizat de Angela Bidu-Vrănceanu și alte patru colaboratoare, vom afla următoarea definiție: „disciplină lingvistică elaborată treptat, care a apărut mai întâi (sec. al XVI-lea) prin practica alcătuirii diverselor dicționare pentru anumite limbi și, mult mai târziu (sec. al XX-lea), ca tehnică elaborată și comentată de alcătuire a dicționarelor, domeniu al lingvisticii aplicate"[10]. În acest articol găsim, pe lângă definiția citată, câteva

[7] Această ediție a dicționarului poate fi comandată de pe internet, dar multe din definițiile existente au fost puse la dispoziția publicului în mod gratuit de Universitatea din Oxford, pe pagina Departamentului Oxford University Press, la următoarea adresă: http://www.oup.com/elt/catalogue/teachersites/oald7/?cc=ro.

[8] *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

[9] *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, tomul IV, Litera *L* (*L–lherzolită*), București, Editura Academiei Române, 2008, s.v. *lexicografie*.

[10] Angela Bidu-Vrănceanu et alii, *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997, s.v. *lexicografie*. Aceeași definiție a fost reluată de autoare în următoarea ediție, apărută în 2001 la Editura Nemira.

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)

referiri la istoria lexicografiei românești, și anume la primele dicționare publicate, dar și multe corelații privind lexicografia franceză: istoricul ei și stadiul actual al cercetărilor lexicografice. De asemenea, sunt prezentate destul de detaliat și realizările din domeniul lexicografiei computaționale referitoare la informatizarea *Trésor de la langue française* (TLF) și a altor dicționare electronice de mici dimensiuni. Vorbind despre tendințele actuale în domeniu, legate de încercarea de teoretizare și perfectare a metodelor de redactare a dicționarelor, autoarea acestui articol din dicționarul citat menționează existența unei noi discipline denumită metalexicografia.

1.2.2. Astfel, în dicționarul menționat, metalexicografia este definită ca o disciplină subordonată lexicografiei sau parțial sinonimă cu aceasta. Rolul ei este acela de a efectua o analiză textuală a produselor lexicografice, de a studia structura dicționarelor și a articolelor din cuprinsul lor. Însă autoarea rămâne doar la menționarea diferitelor accepții ale acestui termen din spațiul francez, fără a face corelații cu cercetările din alte țări.

Printre cei care au susținut existența metalexicografiei ca știință de sine stătătoare a fost cercetătorul german Herbert Ernst Wiegand, prima dată într-un articol intitulat *On the structure and contents of a general theory of lexicography*, publicat în volumul *LEXeter '83 Proceedings. papers from the International Conference on Lexicography at Exeter, 9–12 September 1983*, editat de Reinhard R.K. Hartmann și apărut la Tübingen în 1984. În acel articol, Wiegand definește metalexicografia ca studiul principiilor de redactare a dicționarelor, rolul ei fiind diferit de cel al lexicografiei. Dacă aceasta din urmă are ca scop strict realizarea dicționarelor, metalexicografia urmărește analiza teoriilor, dar și descrierea tipurilor de dicționare. Autorul susține mai departe că metalexicografia cuprinde atât teoria și critica dicționarelor, cât și istoria lexicografiei, dar și cercetări ale modului de receptare și de utilizare de către public a dicționarelor[11]. Wiegand face, de asemenea, distincția între lingvistică și lexicografie, atât la nivelul metodologiei, cât și la cel al obiectivelor urmărite. În ce privește metodologia, lingviștii studiază cazurile paradigmatice din limbă, folosind de obicei o cantitate destul de redusă de informații din limbă. Lexicografii au nevoie de o cantitate mult mai mare de informații ce trebuie prelucrată pentru evidențierea unor fapte de limbă. Referitor la obiectivele urmărite, lingvistica tinde mai mult spre analize teoretice și ipoteze de lucru, pe când lexicografia este axată pe înregistrarea faptelor de limbă și pe realizarea de lucrări de referință pentru publicul larg. Și, nu în ultimul rând, trebuie menționat faptul că, pentru Wiegand, lexicografia are în vedere studiul tipurilor de

[11] Pentru un comentariu mai detaliat al acestui articol, vezi Tadeusz Piotrowski, *Problems in bilingual lexicography*, Wrocław, Wydawnietwo Universytetu Wrocławskiego, 1994, p. 3–8.

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)

dicționare și scopul acestora, înregistrarea și prelucrarea informațiilor din limbă și organizarea procesului lexicografic. El are meritul de a fi primul lexicograf care a definit dicționarul ca pe un produs de utilitate publică și care a afirmat că importanța unui dicționar poată fi măsurată ținând cont de uzul acestuia, precum și de situațiile de utilizare.

1.2.3. O altă definiție care merită menționată aici este cea din *Dictionary of Lexicography* (R.R.K. Hartmann și Gregory James). Autorii definesc lexicografia ca „the professional activity and academic field concerned with dictionaries and other reference works"[12] și identifică două componente distincte ale acestei activități: una practică, ce presupune realizarea propriu-zisă a dicționarelor, și cealaltă teoretică, presupunând analiza și critica dicționarelor. Accentul pus de autori pe latura academică a domeniului lexicografiei se datorează în special rolului pe care acesta îl dau unui dicționar: acela de a proteja limba și de a o influența în direcția conservării identității ei. Pentru Hartmann și James, lexicografia cuprinde mai multe subdomenii, cum ar fi: lexicografia bilingvă, computațională, dialectală, enciclopedică, etimologică, istorică, a limbajelor speciale, regională, a uzului etc. De asemenea, autorii consideră lexicografia o disciplină de sine stătătoare, care interferează cu alte domenii, precum terminologia, lexicologia, tehnologia informației. Relația acesteia cu lexicologia nu poate fi limitată, așa cum am menționat mai sus, doar la opoziția teoretic versus practic, ci lexicografia are un câmp autonom de activitate, în care utilizează și adaptează într-un mod specific informațiile înregistrate de alte discipline. Însăși lexicologia, menționează autorii, a preluat multe fapte de limbă acumulate în dicționare de-a lungul timpului, cum ar fi: neologismele, termenii tehnici, arhaismele, cuvintele polisemantice etc.[13].

2. Dicționare. Rol și tipologie

2.1. Lexicograful american Tom McArthur, autorul lucrării *Worlds of Reference. Lexicography, Learning and Language from the Clay Tablet to the Computer*, vorbește despre existența a patru etape în evoluția dicționarelor și a lexicografiei[14]. Aceste etape sunt similare dezvoltării comunicării umane, căci lexicografia s-a dezvoltat implicit odată cu nevoile de comunicare ale omului. Aceste patru etape ar fi:

A. o primă fază, a exprimării orale, când primele manifestări ale lucrărilor lexicografice circulau în versuri (de exemplu, în cultura persană, arabă și în cea sanscrită) cu ritm și rimă pentru a fi mai ușor memorate și transmise din generație în generație;

[12] R.R.K. Hartmann, Gregory James, *Dictionary of Lexicography*, Londra, Routledge, 1998, s.v.
[13] *Ibidem*, p. 86.
[14] Apud Hartmann–James, *op. cit.*, p. VII.

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)

B. dezvoltarea scrisului a permis progresul dicționarelor, în sensul că informațiile au putut fi ordonate altfel, conținutul a putut fi extins întrucât locul memorării a fost luat de consultarea liberă, scopurile redactării și utilizatorii s-au diversificat;

C. apariția tiparului a favorizat publicarea unui număr mare de dicționare tipărite și a produs o schimbare de atitudine din partea utilizatorilor cu privire la rolul educativ și de autoritate în problemele limbii al dicționarelor;

D. cea de a patra etapă, informatizarea limbii, a dus la o revoluționare a lexicografiei în domeniul conceperii și realizării dicționarelor, dar și prin deschiderea unui orizont variat de posibilități de cercetare și de folosire a informațiilor dintr-o limbă.

Dicționarele au fost întotdeauna considerate lucrări de referință „care înregistrează cuvintele unei limbi ori a două sau mai multe limbi"[15] și care „indică sensul sau sensurile diferitelor cuvinte"[16]. Rolul lor este acela de a furniza cât mai multe informații despre o limbă sau mai multe limbi utilizatorilor lor sau, mai bine zis, de a activa deprinderile lingvistice ale cititorilor și nu neapărat de a le da noi competențe lingvistice. În plus, Hartmann insistă pe latura de autoritate finală a dicționarelor în domeniul utilizării și al delimitării sensurilor cuvintelor, precum și pe faptul că acestea exercită și o influență remarcabilă în favoarea protejării și păstrării identității limbii[17]. Trebuie menționat faptul că dicționarele nu reprezintă o culegere exhaustivă a lexicului unei limbi, ci, în funcție de tipul lucrărilor sau de destinatarii lor, este aleasă o parte din vocabularul limbii[18]. Însă funcția principală a acestor lucrări este cea normativă, dicționarele fiind modele pentru întrebuințarea lexicului unei limbi.

2.2. În ceea ce privește tipologia dicționarelor, Hartmann propune o clasificare structurală și deosebește patru criterii de clasificare, în funcție de care s-ar putea distinge între:

a) o clasificare fenomenologică, bazată pe criteriul formal prin care dicționarele pot fi împărțite în funcție de mărimea lor sau în funcție de conținutul lor (generale, specializate etc.);

---

[15] Angela Bidu-Vrănceanu et alii, *Dicționarul general de științe...*

[16] Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris, Editions du Seuil, 1972, p. 71: „Le dictionnaire... indique le ou les sens que possèdent les mots".

[17] Hartmann–James, *Dictionary of Lexicography...*, p. IX: „The dictionary is supposed to represent some form of final authority in matters of lexical meaning and use. The academy dictionaries typically excert considerable influence... in protecting a language from what are perceived as unacceptable or corrupting pressures, for exemple, excessive borrowing from other languages".

[18] Apud Louis Guilbert, *La creativité lexicale*, Paris, Librairie Larousse, 1975, p. 38.

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)

b) după tipologia prezentării lor, dicționarele ar putea fi categorisite după formatul prelucrării informației (ordonată alfabetic, tematic etc.) sau după felul cum sunt oferite publicului (în varianta printată, manuscris sau electronică);

c) o clasificare funcțională ar delimita dicționarele în funcție de:

– informațiile prezentate, în dicționare etimologice, ortografice și de punctuație, istorice, enciclopedice etc.;

– scopul urmărit, în dicționare explicative, pedagogice etc.;

– utilizatorii vizați, în dicționare pentru elevi, dicționare de traducere sau de învățare a unei limbi etc.;

d) în fine, o clasificare lingvistică vizând limba sau limbile folosite într-un dicționar, în funcție de care s-ar distinge dicționare monolingve, bilingve și multilingve[19].

Pentru limba română, una dintre primele tipologii ale dicționarelor a fost realizată de Iorgu Iordan[20], care clasifică dicționarele, după conținutul lor, în trei categorii:

– explicative, care înregistrează și explică prin definiții, prin citate sau prin exemple ilustrative, oferite în limba de redactare a dicționarelor sau altă limbă, lexicul unei limbi;

– etimologice, care arată cuvintele din care provin termenii explicați;

– mixte, care cuprind ambele categorii.

În interiorul acestor categorii, menționează lingvistul român, diferențierea între dicționare se face după criteriul cantitativ, în funcție de volumul de informații pe care îl conțin, însă majoritatea dicționarelor urmăresc evidențierea cuvintelor aparținând limbii literare și a termenilor cu circulația cea mai mare de la nivelul graiurilor populare.

În *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii*, autorii realizează o clasificare a dicționarelor din limba română doar în funcție de criteriul lingvistic, adică al referirii la limbă, deosebind două mari categorii: dicționarele nelingvistice și cele lingvistice.

I. Dicționarele nelingvistice sunt acele dicționare care grupează termenii din domeniile tehnico-științifice, dar și enciclopediile care oferă informații despre lumea înconjurătoare.

II. Dicționarele lingvistice sau de limbă oferă informații despre lexicul limbii, despre sensurile și modul de utilizare a cuvintelor. La rândul lor, ele se împart în trei categorii:

---

[19] Hartmann–James, *op. cit.*, p. VI–VII.

[20] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățământului, 1956, p. 124. Pentru alte clasificări ale dicționarelor, vezi și Corlăteanu–Melniciuc, *op. cit.*, p. 191–208, și Liviu Groza, *Elemente de lexicologie*, București, Editura Humanitas Educațional, 1994, p. 15.

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)

1. monolingve, descrise ca fiind cele mai importante instrumente de cunoaştere şi de descriere a unei limbi. În funcţie de obiectivele urmărite ele pot fi:

a. dicţionare etimologice, care explică sensurile cuvintelor pornind de la originea lor;

b. dicţionare explicative, care dau informaţii detaliate ale sensurilor cuvintelor, cu (sau fără) exemple ilustrative ori citate din diferiţi autori;

c. dicţionare mixte, care îmbină obiectivele celor două categorii de mai sus şi între care sunt incluse şi dicţionarele academice;

2. speciale, care au alte obiective lingvistice decât cele monolingve, categorie pentru care autorii dau ca exemple *Dicţionarul invers*, care înregistrează cuvintele în ordinea alfabetică a sufixelor şi *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu*, realizat sub coordonarea lui T. Vianu;

3. bilingve şi poliglote, care au dimensiuni diferite în funcţie de limbile folosite şi care au ca obiectiv practic învăţarea uneia sau a mai multor limbi.

O clasificare a dicţionarelor care combină diferitele criterii enumerate până acum şi care merită, de asemenea, prezentată este cea a lexicografului ceh Ladislav Zgusta, unul din fondatorii primei societăţi de lexicografi numită Dictionary Society of North America (DSNA) apărută în 1975, la Indiana State University. În lucrarea *Manual of Lexicography*[21], autorul deosebeşte două mari categorii de dicţionare: lingvistice şi enciclopedice. Primele definesc unităţile lexicale ale limbii şi trăsăturile lor lingvistice, pe când celelalte vizează lumea extralingvistică pe care o denumesc cuvintele. Plecând de la această împărţire generală, autorul se referă apoi doar la dicţionarele lingvistice pe care le clasifică în funcţie de mai multe criterii.

În primul rând, el deosebeşte dicţionare diacronice şi sincronice. Primele au ca obiect evoluţia istorică a cuvintelor atât la nivelul formei cât şi la nivelul conţinutului şi se împart, la rândul lor, în etimologice şi istorice. Dicţionarele etimologice urmăresc originea termenilor lexicali şi vizează în special forma cuvintelor, pe când cele istorice evidenţiază transformările la nivelul formei şi al conţinutului unităţilor lexicale, într-o anumită perioadă istorică. Referitor la dicţionarele sincronice, Zgusta subliniază faptul că sintagma este destul de relativă, însă conceptul de sincronie nu trebuie confundat cu cel de „contemporan". El arată

[21] Vezi Ladislav Zgusta, *Manual of Lexicography*, Praga, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, 1971, p. 197–221.

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)

că pot exista dicționare sincronice doar pentru limbi care au fost folosite în trecut și care nu mai sunt contemporane nouă.

Cea de a doua clasificare distinge între dicționarele generale și cele speciale, dar nu vizează cantitatea de termeni lexicali analizați, ci trăsătura primită *a priori* de un cuvânt, considerat de un anumit redactor ca făcând parte dintr-o anumită zonă a lexicului unei limbi. Plecând de la această idee, dicționarele speciale sunt cele care au în vedere anumite cuvinte din registrele limbii; astfel, am putea avea dicționare dialectale, care analizează lexicul unei regiuni, fie în relație cu alte dialecte, fie raportat la limba literară, apoi dicționare de argou, de jargon. Dicționarele de termeni tehnici sunt adunate sub denumirea de glosare, întrucât au și un caracter enciclopedic, descriind și realitatea denotată. Alte dicționare tratate în această categorie sunt cele de neologisme, de sinonime, antonime și onomasiologice (sau sistematice), de termeni literari etc. Dicționarele generale vizează limbajul standard și pot fi normative sau descriptive. Cele normative descriu limba literară folosită și au rolul de a fi autoritate în domeniul păstrării acurateței limbii, ferind-o de influențele dialectale, regionale sau din vorbirea curentă. Dicționarele descriptive nu au scop normativ, ci urmăresc să prezinte lexicul unei limbi într-un mod cât mai detaliat posibil, oferind utilizatorilor posibilitatea de a înțelege toate textele dintr-o limbă.

Cea de a treia clasificare vizează limbile descrise în dicționare care, astfel, pot fi împărțite în monolingve, bilingve și multilingve.

Cea de a patra tipologie ține seama de scopul redactării unui dicționar. Din această perspectivă, Zgusta deosebește trei categorii de dicționare: dicționare pedagogice (ortografice, ortoepice, frazeologice), care urmăresc oferirea de indicații în ce privește utilizarea diverselor unități lexicale, dicționare care își propun un scop științific (dicționarul invers sau de ocurențe), considerate mai degrabă liste de cuvinte decât dicționare propriu-zise, și dicționare create special pentru diferite categorii de persoane (elevi și studenți, de exemplu).

Ultimul criteriu de clasificare este cel al dimensiunii dicționarelor. Dicționare mari sunt dicționarele tezaur și cele academice. Diferența dintre cele două este aceea că în dicționarele academice nu sunt menționate toate ocurențele unui cuvânt, ci ele depind de utilizarea lor în scrierile literare, și nici nu sunt vizate cuvintele din registrele speciale ale limbii, pe când un dicționar tezaur se vrea a fi exhaustiv în ce privește evidențierea a cât mai multe unități lexicale ale limbii și a ocurențelor lor. Dicționarele medii sunt în special cele normative, care nu oferă multe exemple din literatură și nici nu tratează toate registrele limbii. Dicționarele mici nu oferă deloc exemple, iar vocabularul discutat este mult redus.

În ciuda acestei prezentări destul de cuprinzătoare, Zgusta recunoaște faptul că dicționarele nu pot fi încadrate complet într-o anumită clasificare, întrucât ele

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)

prezintă caracteristici combinate din toate trăsăturile menționate mai sus. Însă acestea sunt absolut necesare pentru un redactor în pregătirea pentru realizarea unui dicționar.

3. Tendințe în lexicografia modernă românească

3.1. Una din tendințele care s-a manifestat în a doua jumătate a secolului al XX-lea este cea numită „user perspective"[22], adică, în realizarea și difuzarea dicționarelor, accentul este pus pe utilizator: care sunt nevoile care îl determină să apeleze la un dicționar și contextele în care face acest lucru. Această orientare a însemnat crearea unor dicționare cât mai diversificate care să corespundă diferitelor profiluri de utilizatori, contextelor în care aceştia le folosesc și aptitudinilor pe care le au sau le dobândesc.

Însă o tendință actuală a lexicografiei moderne – definitorie în secolul al XXI-lea pentru dezvoltarea acestei discipline – care a adus modificări multiple în domeniu și care este motivată atât de fenomenul globalizării, cât și de dezvoltările științei digitale, este aceea de informatizare, pe de o parte, a metodelor de studiu, iar, pe de altă parte, a dicționarelor ca mijloace de cunoaştere a unei limbi. De aceea, încă din anii '90 se manifestă o preocupare crescândă din partea lexicografilor români pentru trecerea în format electronic a cât mai multe dicționare. Trebuie menționat aici că lexicografii români au avut cunoștință de această tendință chiar de la începuturile ei, de la primele încercări pentru limbile occidentale[23]. Ne referim, în special, la articolul lui Mircea Mitran, *Automatizarea lexicografiei*, apărut în 1965, în revista „Limba română" (nr. 5, p. 527–531), în care autorul prezintă rezultatele conferinței de la New York, *International Conference on Computational Linguistics*, la care a participat. Ca efect al acestor preocupări internaționale, colectivul de la Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan" împreună cu cel de la Institutul de Lingvistică „S. Puşcariu" din Cluj au început, chiar din anul 1980, crearea primei bănci computerizate de date lingvistice, intitulată BANDASEM (*Banca de date fono-morfo-semantică a limbii române*)[24].

[22] Cf. Hartmann–James, op. cit., p. VIII.

[23] Vezi, de exemplu, articolul lui M.B. Quemada, *La technique des inventaires mécanographiques*, apărut în vol. *Lexicologie et lexicographie françaises et romanes. Orientations et exigences actuelles*, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Strasbourg, 1957, p. 53–68.

[24] Pentru mai multe detalii despre acest proiect și despre alte resurse lingvistice dezvoltate de cercetătorii de la cele două institute ale Academiei Române, vezi articolul Ioanei Vintilă-Rădulescu, *Resurse lingvistice pentru limba română elaborate la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan"*, în vol. Dan Tufiș, Florin Gh. Filip (coord.), *Limba română în Societatea Informațională – Societatea Cunoașterii*, București, Editura Expert, 2002, p. 19–32.

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)

3.2. Aceste preocupări pentru informatizarea limbilor au dus la crearea unor organizații continentale care reunesc lexicografi, lexicologi, lingviști, dar și informaticieni și care urmăresc realizarea unui nivel de tehnologizare cât mai ridicat pentru cât mai multe limbi de pe glob. Această tendință susține afirmația lui Alain Danzin că, „în era electronică, este esențial pentru supraviețuirea unei limbi ca ea să fie folosită în sistemele de informare electronică"[25]. Astfel au apărut Dictionary Society of North America (DSNA) în 1975, European Association for Lexicography (EURALEX) în 1983, Australasian Association for Lexicography (AUSTRALEX) în 1990, African Association for Lexicography (AFRILEX) în 1995 și Asian Association for Lexicography (ASIALEX) în 1997, cu scopul de a coordona cât mai eficient activitățile și proiectele de informatizare a tuturor limbilor de pe glob.

Pentru limba română a fost creată în anul 2001, Comisia de Informatizare pentru Limba Română (CILR), formată din cercetători din cadrul Academiei și din principalele centre universitare din țară, specialiști în diverse domenii ale lingvisticii, în lexicografie, prelucrarea limbajului natural, terminologie, prelucrarea vorbirii și informatică. Această comisie și-a propus susținerea informatizării limbii române și păstrarea identității, a individualității limbii. Membrii comisiei au decis apoi crearea unui consorțiu, intitulat Consorțiul de Informatizare pentru limba română (ConsILR), care să reunească preocupările cercetătorilor români în acest domeniu, în scopul unei mai strânse colaborări și coordonări în cadrul diverselor proiecte. Se încearcă astfel eficientizarea eforturilor informaticienilor și ale lingviștilor și accesul liber la diversele rezultate din acest domeniu. Proiectele rezultate până în prezent și lista membrilor implicați în acest consorțiu pot fi consultate pe pagina de internet: http://consilr.info.uaic.ro/.

3.3. Avantajele unor dicționare electronice, disponibile publicului larg, sunt enorme. În primul rând, acestea ar constitui o foarte importantă resursă pentru cercetări în tehnologia limbajului, datorită imensului conținut de informații de istoria limbii, de semantică lexicală etc. Apoi, informatizarea unui dicționar ar aduce multe alte avantaje față de edițiile tipărite, printre care: posibilitatea actualizării în ritm cu evoluția limbii, cercetarea automată a unor fenomene de limbă (evoluția împrumuturilor, de exemplu), extragerea automată de dicționare (etimologic, frazeologic, de neologisme etc., în special din dicționarul tezaur al limbii române – DLR), exploatarea colecției de colocații pe sensuri ale cuvintelor – pentru antrenarea programelor de dezambiguizare a sensurilor. Dar pentru ca un asemenea instrument să poată fi realizat este nevoie, în primul rând de alcătuirea

[25] Apud Gabriela Haja et alii, *Dicționarul limbii române (DLR) în format electronic. Studii privind achiziționarea*, Iași, Editura Alfa, 2005, p. 5.

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)

unui corpus de texte în care să fie incluse surse de texte scrise sau audio cât mai multe şi mai variate, care vor sluji ca izvoare şi ca exemple în redactarea cuvintelor şi, în al doilea rând, de crearea de programe, care să permită analiza şi recunoaşterea cuvintelor şi a trăsăturilor fonetice, morfologice, sintactice şi semantice ale acestora.

Versiunea electronică a unui dicţionar poate oferi multe posibilităţi pentru aplicaţiile din domeniul procesării limbajului natural, cum ar fi: dezambiguizare de sens, adnotaţie semantică, învăţare automată, prelucrarea vorbirii, traducere automată. Dezvoltarea acestor tehnologii reprezintă condiţia de bază pentru integrarea limbii române în grupul mare al limbilor informatizate şi va contribui, de asemenea, şi la împlinirea nevoii umane de cunoaştere şi de comunicare fără bariere lingvistice. Totodată, existenţa unor dicţionare accesibile pe internet ar putea fi de mare folos tuturor celor interesaţi de limba şi cultura română.

Până în prezent, cea mai cunoscută pagină de internet care conţine resurse pentru limba română este http://dexonline.ro/, pe care firma Siveco şi Editura Litera Internaţional au introdus mai multe dicţionare româneşti, dintre care amintim pe cele mai importante: *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX), ediţiile din 1975, 1984 şi, respectiv, 1996, *Dicţionarul de sinonime*, realizat de Mircea şi Luiza Seche, din 2002, *Dicţionarul de arhaisme şi regionalisme*, redactat de Gh. Bulgăr şi Gh. Constantinescu-Dobridor, tot din anul 2002, prima ediţie, publicată între 1958 şi 1966, a *Dicţionarului etimologic român* de Alexandru Ciorănescu, ambele ediţii, din 1982 şi, respectiv, 2005 ale *Dicţionarului ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, apoi *Micul dicţionar academic* (MDA), din 2002 şi, în fine, *Marele dicţionar de neologisme*, din anul 2000, al lui Florin Marcu. În ciuda reticenţei manifestate atât din partea Academiei Române, cât şi din partea editurilor, referitoare la difuzarea ediţiilor de dicţionare pe suport electronic, solicitările cele mai multe din partea utilizatorilor români şi nu numai, din ţară sau din străinătate, au vizat existenţa dicţionarelor electronice şi au generat, până la urmă, o mai mare preocupare şi chiar realizarea în varianta electronică a unor dicţionare sau a unor baze de date cuprinzând texte româneşti[26]. Varianta electronică a DEX, în ciuda greşelilor existente, a făcut ca acest dicţionar să fie cel mai cunoscut şi cel mai utilizat instrument lexicografic pentru limba română, ceea ce demonstrează interesul publicului pentru o astfel de versiune digitală.

3.4. În momentul actual, preocuparea lexicografilor români este concentrată pe realizarea într-o ediţie electronică a *Dicţionarului limbii române* al Academiei, care să cuprindă ambele serii: cea veche (DA) şi cea nouă, cunoscută sub sigla

[26] Pentru mai multe informaţii despre preocupările în acest domeniu, vezi Ioana Vintilă-Rădulescu, *Resurse lingvistice...*

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)

DLR. Acest lucru a fost posibil prin efortul susținut atât din partea lexicografilor, cât și din partea informaticienilor în diferite proiecte derulate până acum. Deși acest pas presupune efectuarea mai multor operațiuni destul de costisitoare (de scanare a volumelor tipărite din DLR, de convertire a imaginilor rezultate și de transformare a acestora în format text, prin recunoașterea caracterelor folosind un program special, de corectare manuală a diverselor greșeli ortografice sau de formatare apărute în procesul de scanare și convertire și, nu în ultimul rând, de procesare a textului cu ajutorul unui instrument de lucru – creat special pentru acest scop și adaptat normelor de redactare și tipărire a dicționarului academic – și transformarea textului într-un format XML[27]), realizarea lui va reprezenta un câștig evident pentru lexicografia românească în procesul informatizării limbii române. Prin acest exercițiu s-a demonstrat că deziderатul de a crea un dicționar tezaur pentru limba română, complet informatizat, poate deveni realitate în urma eforturilor de perfecționare și eficientizare din partea celor implicați a mijloacelor digitale existente în prezent.

Iar acest demers este stimulat din plin de un public tot mai numeros, eterogenitatea lui, nevoile practice fiind elementele care contribuie la dezvoltarea continuă a lucrărilor lexicografice și, în special, a formatului electronic al acestor resurse lexicografice.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Mihăilă, G., *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973.

Pamfil, Carmen-Gabriela, *Lexicografia română la începutul secolului al XXI-lea în context european*, în vol. *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora* (ed.: Ofelia Ichim, Florin-Teodor Olariu), Iași, Editura Trinitas, 2003, p. 225–232.

Ram Adhar Singh, *An Introduction to Lexicography* (html.http://www.ciil-ebooks.net/html/lexico/coverpage.html).

Seche, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I–II, București, Editura Științifică, 1966–1969.

LA LEXICOGRAPHIE MODERNE. DIRECTIONS ET TYPOLOGIE

RÉSUMÉ

Le domaine de la lexicographie connaît une évolution spéciale dans ces dernières décennies, aspect motivé par le développement social, par le phénomène de la globalisation et par l'extension

[27] Pentru detalii privind acest proiect și rezultatele obținute, vezi Gabriela Haja et alii, *op. cit.*

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)

permanente des domaines de recherche philologique. Cette évolution est déterminée, d'une manière constante, par les besoins de communication humaine, par les nouvelles relations sociales, par l'interférence culturelle et par le contexte de l'informatisation et du développement des technologies digitales. Cet article synthétise diverses informations concernant les délimitations méthodologiques au sein de la lexicographie, en offrant une typologie des dictionnaires, et finit par illustrer quelques tendances actuelles manifestées dans ce domaine.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iași, str. Codrescu, nr. 2

BDD-A1264 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:58 UTC)